

vmešavanja v odnose med področjem materialne proizvodnje in področjem družbenih služb, se spreminjajo v sistem paradržavnih institucij, ki povzročajo, da je aparat birokratskega posredovanja še bolj zapleten in okorel.

V senci ustavno projektiranega delegatskega sistema, ki bi moral zagotoviti stalno in neposredno zvezo med samoupravljanjem v osnovnih samoupravnih organizacijah in skupnostih ter centri političnega odločanja v družbenopolitičnih skupnostih od občine do federacije, se razvija nek paralelen, neformalen, vendar dejansko zelo močan mehanizem odločanja, zasnovan na sporazumevanju in dogovarjanju političnih vrhov znotraj vsake družbenopolitične skupnosti, zaradi česar sam delegatski sistem zgublja svoj dejanski demokratični pomen in smisel.

To kvarjenje in izkrivljanje temeljnih samoupravnih institucij je zelo pomembno dejstvo, ki mora biti predmet temeljne in kontinuirane teoretske in znanstvene analize in kritike. Če tega ni, preti nevarnost ustvarjanja nekega sistema normativnih fikcij, ki maskirajo dejanske družbene odnose in zmanjšujejo sposobnost organiziranih socialističnih sil, da te odnose razkrijejo in spreminjajo.

Da bi se izmotali iz mreže normativnih fikcij, moramo zastaviti konkretna vprašanja, ki ne upoštevajo le-to, kaj naj bo, temveč tudi, kaj je.

Prvo tako vprašanje je, kdo pravzaprav odloča, ali odloča (kot piše v ustavi) delovni človek in državljani v svojih samoupravnih organizacijah in skupnostih ali odločajo v njegovem imenu te institucije? Namesto da bi bile te institucije instrument delovanja delovnega človeka, se v praksi spreminjajo v oblast nad njim. Če je vse predpisano in regulirano »od zgoraj«, kaj potem ostaja za svobodno iniciativo delovnih ljudi in udeležanje mnogih drugih dejanskih interesov, ki niso dobili institucionalne lupine?

Drugo tako vprašanje je, kdo je s kom izenačen v samem procesu odločanja in ali so po svojem položaju in v svojih pravicah in po možnostih vplivanja na odločitve enaki sami delovni ljudje ali pa so enake institucije, ki so si pridobile monopol, da jih predstavljajo? Kaj pomeni za dejansko enakost delovnih ljudi, če ima nek TOZD z dvajsetimi gostinskimi delavci v neki sestavljeni organizaciji združenega dela isto specifično težo in isti vpliv na sprejem bistvenih odločitev kot drugi TOZD s petstotimi ali tisoč delavci v proizvodnem podjetju iste delovne ali sestavljene organizacije združenega dela? Mar se tu enakost institucij ne obrača proti enakosti ljudi?

Gotovo je, da taki odnosi ogrožajo možnost delavskega razreda, da izrazi svojo voljo in svoje avtentične interese na širši družbeni ravni. Le-ta pogosto ne more izraziti svoje volje niti v okviru ene delovne organizacije. Neka mala skupinica ljudi v nekem TOZD, ki je dobila monopol zastopanja določenega parcialnega interesa, lahko blokira odločanje o življenjsko pomembnih vprašanjih širšega delovnega kolektiva, o čemer obstaja

soglasje 95% delovnih ljudi, zaposlenih v določeni delovni organizaciji ali v SOZD. Stalne medtozdovske vojne odpirajo širok prostor za politično razsojanje, za ponovno krepitev in reprodukcijo oblasti upravljalkega sloja nad združenim delom. Ravno zato, ker je upravljanje delavcev z dohodkom določeno z ustavo kot njihova neodtujljiva pravica, moramo to pravico zaščititi pred uzurpacijami, ki se jih poslužujejo same institucije, ustanovljene, da te interese ščitijo.

Podobno je tudi z brezprizivno pravico nacij, da odločajo o »nacionalnem višku dela«. Kdo danes – v imenu nacije – odloča o nacionalnem višku dela v naši mnogonacionalni federaciji? Mar je to res emancipiran, samoupravno združen delavski razred vsake posamezne nacije ali pa so to upravljalke strukture v vrhu republiških ali pokrajinskih držav, ki so si prisvojile monopol predstavljanja in razlaganja nacionalnih interesov v vsakem konkretnem primeru? Interesi, ki jih narodi in narodnosti skupaj uresničujejo v federaciji, imajo ogromen pomen za vsakega od njih. Gre za take interese, kot so nacionalna neodvisnost, teritorialna integriteta, enoten produkcijski odnos, enotne osnove političnega sistema, enakost in enakopravnost delovnih ljudi in občanov ne glede na njihovo teritorialno pripadnost, enotno jugoslovansko tržišče kot pogoj ekonomske racionalnosti in napredka.

Nacionalni interesi se v vsej svoji kompletnosti ne morejo ustrezno izraziti le skozi prizmo izvršnih in upravnih organov republiških in pokrajinskih držav. Če te interese opazujemo le skozi to prizmo, vodi to k teritorialni avtarkiji in v graditev posebnih psevdosamozadostnih »nacionalnih ekonomij«. Taka razkosanost gospodarskega področja škoduje tudi vsem nacionalnim interesom in delavskemu razredu v celoti. Zato je učinkovito delovanje federacije tako pomembno ravno z gledišča tistih vitalnih skupnih interesov, zaradi katerih so se narodi in narodnosti Jugoslavije tudi združili v jugoslovansko federacijo.

Kritična analiza delovanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja temeljno obravnava in v glavnem točno ocenjuje, kaj se je pokazalo kot pomanjkljivost in deformacija v delovanju političnega sistema. Na nekaterih mestih, kot je to tudi pokazala razprava o Kritični analizi, obstaja neskladje med ostrimi kritičnimi ocenami in tistim, kar se predlaga kot »zdravilo« oziroma kot rešitev. Moremo priznati, da je Kritična analiza v tem pogledu plačala svoj davek iluziji, da se dejanske probleme lahko razreši znotraj forumov s pogodbami, dokleaj smemo iti v predlaganju sprememb. Kot je rečeno tudi v sklepih centralnega komiteja ZKJ, bo del teh pomanjkljivosti gotovo odstranjen s široko javno razpravo in razpravo, ki poteka o tem pomembnem dokumentu. Zato se v sklepih tudi pravi, da mora biti ta razprava, ki bo dalje gradila na temeljih, ki jih je postavila Kritična analiza, dejansko nadaljevanje tiste široke demokratične razprave in up vse kritične razprave, ki je potekala v vseh partijskih organizacijah in v širši politični javnosti ob načrtu sklepov 13. seje centralnega komiteja.

Zboljšati organiziranost in upravljanje združenega dela

1. Potrebujemo »zdravo« *temeljno organizacijo*

Kritična analiza delovanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja posega tudi na področje organiziranosti in samoupravljanja v združenem delu. To pomeni, da je v njej »politični sistem« *pojmovan in obravnavan dokaj široko. Da je to prav in potrebno, ni treba posebej utemeljevati, saj je v socialističnem samoupravljanju povezanost proizvodnje in politike še tesnejša kot v drugih družbenih sistemih. Pri tem puščam zaenkrat ob strani vprašanje, ali sta stopnja in smer vpliva ene na drugo najustreznejši.*

Po opredelitvah kritične analize naj bi temeljna organizacija še naprej ostala izhodiščna oblika organiziranja združenega dela. To izhodišče je sprejemljivo in utemeljeno. Temeljne organizacije so se doslej kljub mnogim pomanjkljivostim vendarle uveljavile kot dobra oblika združevanja dela in sredstev ter upravljanja. Kritična analiza ugotavlja tudi številne pomanjkljivosti pri organiziranju in funkcioniranju temeljnih organizacij. Pri tem pa menim, ponuja premalo uporabnih rešitev. Skratka, predlogi v njej zdaleč ne omogočajo, da bi na njihovi podlagi odpravili pomanjkljivosti funkcioniranja temeljnih organizacij.

Pravzaprav vse, kar je pomembno novega v tem dokumentu in se nanaša na temeljno organizacijo, je zahteva, da naj bi odločitve o organiziranju ali reorganiziranju (kakor v zadnjem času imenujemo dejansko razpuščanje temeljnih organizacij) temeljile na strokovnem elaboratu. Ta zahteva je logična in jo je treba podpreti. Tako pomembne odločitve, kot je odločitev o organiziranju ali razpustu temeljne organizacije, nikakor ne bi smele temeljiti na neargumentirani takšni ali drugačni volji delavcev. Prav takšna neargumentirana volja je bila razlog za dosedanje napake pri organiziranju. Seveda pa bi težko rekli, da je bila to dejansko neargumentirana volja večine zaposlenih. To je bila volja posameznikov iz delovne organizacije ali iz okolja, ki pa so jim delavci na zboru in kasneje na referendumu sledili. Tako jim sledijo tudi sedaj, ko predlagajo razpuščanje temeljnih organizacij. Poleg tega pa so elaborati o razpuščanju tako medli in po vsebini takšni, da bi jih lahko uporabili tudi kot utemeljitve za organiziranje temeljnih organizacij, če bi v sklep zapisali drugačen predlog (organizirati namesto razpustiti). S pristranskimi informacijami je delavce, od katerih velik del objektivno ni sposoben samostojno oceniti predlogov strokovnih služb ali vodilnih delavcev, mogoče zavesti v različne odločitve. Deloma k temu prispeva tudi splošno ozračje v družbi, ki je bilo pred desetimi in manj leti v prid temeljnim organizacijam, sedaj –

v času gospodarske krize – pa se ustvarja prepričanje, da so to krizo povzročile prav temeljne organizacije.

Vendar so se razmere iz časov začetnega organiziranja temeljnih organizacij bistveno spremenile. Med dosedanjim delovanjem temeljnih organizacij so bile opravljene številne strokovne in znanstvene analize. Sedaj imamo že na razpolago znanstveno utemeljeno in dognano koncepcijo temeljne organizacije, ki opredeljuje temeljno organizacijo kot: a) gospodarsko učinkovito; b) samoupravno uspešno in c) razvojno sposobno organizacijsko obliko združenega dela. Zato za neustrezno organiziranje temeljnih organizacij ni več mogoče kriviti pomanjkljivih strokovnih podlag, ampak kvečjemu nepoznavanje teh podlag ali njihovo zavestno opuščanje. Zato bi kazalo pri spremembah ustrezne zakonodaje vztrajati pri možnosti in pravici zunanjih strokovnih institucij, da se vključijo v presojo ustreznosti predloga oziroma strokovnega elaborata za organiziranje ali razpuščanje temeljnih organizacij.

Organiziranje temeljnih organizacij moramo obravnavati z dveh vidikov. En vidik je tehnološko-poslovni proces; drugi pa porazdelitev oblasti. Glavna pomanjkljivost dosedanjega organiziranja temeljne organizacije, ki je Kritična analiza ne identificira in zanjo ne ponuja nikakršnih rešitev, je, da so z vidika tehnološkega in poslovnega procesa temeljne organizacije organizirali po enem obrazcu, po enem modelu. Ta proces je po različnih dejavnostih toliko specifičen, da uporaba enotnega obrazca ni mogoča. Enoten obrazec je ali toliko splošen, da enostavno ni v pomoč pri praktičnem organiziranju, ker je vse praktične rešitve treba še izdelati, ali pa je toliko konkreten, da ustreza le za nekatere dejavnosti in nekatere okoliščine; za vse druge pa je že omejujoč in neustrezen. Pravniški prijem, strpati vse v en model, ima seveda to prednost, da izgleda enostaven. Pomanjkljivosti takšne »enostavnosti« pa so tolikšne, da jo kaže odločno zavrniti.

Organizacija je sredstvo, s katerim dosegamo cilje, ki si jih (v družbi) postavimo. Ni sama sebi namen, niti sama svoj cilj. Zato je tudi organiziranje temeljnih organizacij treba presojati z vidika cilja oziroma ciljev, ki naj bi jih z njimi dosegali. Čeprav med cilji, ki naj bi jim služile temeljne organizacije, navadno navajamo predvsem razvijanje samoupravljanja, omogočanje delavcem, da bi imeli na razpolago prikladno organizacijsko obliko za obvladovanje celotne družbene reprodukcije, pa organiziranje temeljnih organizacij ne more biti ukrep na škodo gospodarske učinkovitosti gospodarstva. Gre za imperativ, da se mora samoupravni način produkcije dokazati kot gospodarsko vsaj enako ali celo bolj uspešen, kot pa so drugi načini. Sicer samoupravljanje nima perspektive, nima lastnosti, ki bi ga opredeljevala kot objektivno naprednejši način proizvodnje in upravljanja od drugih načinov. Zanemarjanje tega namena dejansko degradira samoupravljanje, kar se v današnjih razvitih in vsestranskih mednarodnih odnosih tudi zelo hitro pokaže. Prav naše gospodarske napake so naredile največjo škodo samoupravljanju. Teh napak pa je

toliko in so takšne, da se človek sprašuje, ali gre le za neumnost, za neznanje ali celo za kaj več.

Ustrezne tehnološke poslovne podlage temeljnih organizacij je mogoče realno določiti le za vsako panogo dejavnosti posebej. Zato bi kazalo vztrajati pri uresničitvi možnosti, ki jo je nakazal že zakon o združenem delu, da je namreč treba z družbenimi dogovori po panogah podrobneje določiti pogoje za organiziranje temeljnih in delovnih organizacij. Pri podrobnejši opredelitvi tehnoloških in poslovnih pogojev za uspešno funkcioniranje temeljnih organizacij pridemo do sklepa, da je treba razlikovati med več vrstami temeljnih organizacij:

1. Temeljne organizacije, pri katerih kot proizvodni tvorec ali kot determinanta poslovnega procesa ne nastopa (neposredno) zemlja. Med takšnimi temeljnimi organizacijami je nujno razlikovati naslednje tipe:

1.1 Temeljne organizacije fazne proizvodnje. Te opravljajo le del celotnega proizvodnega procesa, ki se ga sicer v celoti opravlja v delovni organizaciji.

1.2 Temeljne organizacije dopolnilne (komplementarne) proizvodnje. To so temeljne organizacije, ki sicer same proizvajajo celovite in zaokrožene proizvode ali storitve, ki jih ali vgrajujejo v skupen proizvod z drugimi temeljnimi organizacijami v delovni organizaciji ali pa neposredno prodajajo na trgu. Z delovno organizacijo jih veže le tisti del proizvodnje, ki jo vgrajujejo v skupni proizvod, s katerim ustvarjajo tudi skupni prihodek.

1.3 Temeljne organizacije nepovezane (celovite, zaokrožene) proizvodnje. Te vsaka zase proizvajajo različne končne izdelke, ki jih v pretežni meri ali v celoti tudi neposredno same prodajajo na trgu, kjer kupujejo tudi večino surovin ali vse surovine oziroma storitve, potrebne za svojo dejavnost.

2. Temeljne organizacije, pri katerih kot determinanta organiziranosti nastopa prostorska razmestitev. Med takšnimi kaže razlikovati vsaj dva tipa:

2.1 Temeljne organizacije pri katerih je kot neposredni proizvodni tvorec udeležena zemlja (rudniki, elektrarne, kmetijske, gozdarske itd. organizacije). Pri njih lahko gre za podobno ali celo identično proizvodnjo, vendar so zaradi prostorske razmestitve in oddaljenosti organizirane posebej. Pri teh je temeljno vprašanje, kako določiti minimalne pogoje gospodarjenja, tudi zaradi razlik v renti.

2.2 Temeljne organizacije, pri katerih so uporabniki njihovih storitev (redkeje tudi proizvajalci) prostorsko razpršeni in temu primerno je potrebno prilagoditi tudi organiziranosti temeljnih organizacij (npr. trgovina na drobno).

Ker se temeljne organizacije obvezno združujejo v delovne organizacije, mora združevanje temeljiti na objektivnih skupnih interesih. Takšen objektivni skupni interes je tehnološki in poslovni proces (Kardelj). Zato, recimo, temeljne organizacije dopolnilne proizvodnje kaže povezovati v